

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ MODERN PROBLEMS OF THE NOTARY INSTITUTE IN UKRAINE

Маркович Х.М., асистент
кафедри цивільного права та процесу

Національний університет «Львівська політехніка»

Павлюк Н.М., асистент
кафедри цивільного права та процесу

Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена розгляду окремих питань функціонування інституту нотаріату в Україні. Акцентовано на підвищенні значущості нотаріату та особливих вимогах, які ставляться не лише до нотаріальної діяльності, а й до особи нотаріуса. Розглянуто питання професійної підготовки фахівців та визначення її ролі у якості виконання нотаріусами обов'язків щодо захисту майнових прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Проаналізовано порядок підвищення кваліфікації нотаріусів та зміни, які торкнулися цього питання. Висвітлено новели щодо проходження тестування на перевірку кваліфікаційного рівня нотаріусами, які втратили доступ до реєстрів, з метою його поновлення у випадку успішного проходження такого тестування. Вивчено думки науковців, Нотаріальної палати України щодо запровадження додаткових іспитів для нотаріусів та зроблено власні висновки. У статті обґрунтовано необхідність запровадження та законодавчого закріплення електронного нотаріату в Україні, що зумовлено глобалізаційними та євроінтеграційними процесами. Звернено увагу на Концепцію реформування нотаріату, яка передбачає розробку та впровадження «цифрового нотаріату» та електронного реєстру вчинення нотаріальних дій, створення електронного цифрового нотаріального архіву. Проаналізовано світовий досвід країн, у яких успішно функціонує система електронного нотаріату. Наголошено на необхідності модернізації українського нотаріату та відповідності його європейським стандартам. Розкрито доцільність запровадження електронної форми документування, яка сприятиме полегшенню роботи нотаріусів та зробить її більш ефективнішою. Досліджено, що основними підвалинами належного функціонування інституту нотаріату в Україні мають слугувати правові, економічні та організаційні механізми, котрі забезпечуватимуть якісне виконання завдань, покладених на інститут нотаріату.

Ключові слова: нотаріус, нотаріальна діяльність, підвищення кваліфікації, електронний нотаріат.

The article is devoted to the consideration of some function issues of the notary institute in Ukraine. Emphasis is placed on increasing the importance of the notary institute and the special requirements that apply not only to notarial activity but also to each person of the notary. Problems of professional training of specialists and its role in quality protection of property rights and legal interests of individuals and legal entities are considered. The procedure of notary training and changes related to this issue are analyzed. Novelties as to the passing of testing for qualification level examination by notaries who have lost access to the registers for its updating in case of successful passing of such testing are covered. The opinions of scientists and the Notary Chamber of Ukraine on the introduction of additional exams for notaries have been studied and own conclusions have been drawn. The article substantiates the necessity of introduction and legislative consolidation of an electronic form of the notary institute in Ukraine, which is caused by globalization and European integration processes. Attention is drawn to the Concept of Notary Reform, which envisages the development and implementation of a "digital notary" and electronic registry of notarial acts, creation of an electronic digital notarial archive. The world experience of countries, in which the electronic notary system is successfully functioning, is analyzed. The necessity of modernization of the Ukrainian notary system and compliance with its European standards is emphasized. The expediency of introducing an electronic documentation form, which will facilitate the work of notaries and make it more efficient, is disclosed. It has been researched that the basic foundations of the proper functioning of the notary institute in Ukraine should be the legal, economic and organizational mechanisms that will ensure the qualitative fulfillment of tasks assigned to the notary institute.

Key words: notary, notarial activity, certification training, electronic notary system.

Актуальність. На сучасному етапі розвитку правової держави нотаріат виступає одним з провідних інститутів, що відіграє вагомое значення в механізмі захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів приватних і публічних правовідносин. Як і будь-яка інша діяльність, нотаріат потребує належного правового забезпечення, стан якого залежить від вдосконалення правової системи в цілому. Досвід минулих років та реалії сьогодення свідчать про те, що реформування інституту нотаріату здійснюється шляхом прийняття нових нормативно-правових актів або ж внесенням змін у вже існуючі. Передумовою цього є низка проблем, які потребують сутнісного переосмислення та законодавчого врегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні аспекти функціонування нотаріату були предметом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Однак, часті зміни у даній сфері зумовлюють виникнення ряду проблем, які потребують нового поглибленого аналізу. Теоретико-методологічну основу даного дослідження склали праці таких вчених як: В.В. Комарова, Ю.М. Бисаги, О.В. Красногора, Н.М. Денисяка та ін. науковців. Попри вагомні наукові здобутки теоретиків та практиків, видається необхідним провести комплексний аналіз актуальних проблем українського нотаріату, який постає ефективним інструментом захисту прав громадян та юридичних осіб.

Метою статті є висвітлення окремих проблемних питань функціонування нотаріальної діяльності в Україні крізь призму часових змін національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток суспільних відносин, євроінтеграційні та глобалізаційні процеси в державі актуалізують питання реформування інституту нотаріату. Очевидним є те, що ефективне функціонування правової держави не може відбуватися за межами нотаріату, адже останній виступає потужним соціальним регулятором та механізмом правового захисту громадян.

Сьогодні питання якості надання нотаріальних послуг стоїть чи не першим в ряду для обговорення та дослідження нотаріальною спільнотою і науковцями, оскільки отримання якісної нотаріальної послуги безпосередньо залежить від професійної підготовки фахівця-нотаріуса. Тому, ми погоджуємося із думкою В. Комарова, який наголошує на підвищенні значущості нотаріату та особливих вимогах, які ставляться не тільки до нотаріальної діяльності, а й до особи нотаріуса. Адже, у своїй діяльності нотаріуси реалізують основні завдання нотаріату та належать до органів, що виконують нотаріальні функції. Відносини між нотаріусом та заінтересованими особами мають довірчий характер, а тому передбачають збереження конфіденційності інформації про майновий та немайновий стан осіб, що звертаються за вчиненням

нотаріальних дій. Професійна діяльність нотаріуса забезпечує превентивний правовий захист і унеможливорює порушення в майбутньому прав та інтересів суб'єктів права й виникнення спорів у судах [1, с. 154–155]. Відтак, питання професійної підготовки нотаріуса повинно стати одним з пріоритетних, адже саме від якості виконання нотаріусами своїх обов'язків залежить ефективність захисту майнових прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Станом на сьогодні, процедура підвищення кваліфікації нотаріусів регулюється Порядком підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, затвердженим Міністерством юстиції України 28 серпня 2014 року. Метою підвищення кваліфікації зазначених вище фахівців є вдосконалення їхньої професійної підготовки через оновлення, поглиблення і розширення професійних знань, умінь і навичок, забезпечення інформацією про зміни в чинному законодавстві та практиці їх застосування під час здійснення нотаріальної діяльності. Так, згідно із п. 4 цього Порядку підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів здійснюється за такими видами: самостійне навчання; навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції за дорученням Міністерства юстиції та Нотаріальною палатою України [2].

Цілком виправданою, на наш погляд, є думка Ю. Бисаги, що ефективність роботи нотаріату як системи органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, із метою надання їм юридичної вірогідності, значною мірою залежить від підбору кадрів, які не лише фахово, але й світоглядно підготовлені до професійно-компетентної, творчої роботи. Адже недостатній рівень професійних знань, практичних умінь та навичок державних і приватних нотаріусів, державних нотаріусів архівів, інших посадових осіб, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії, а також осіб, які забезпечують нотаріальну діяльність (консультантів, помічників), лише частково компенсується шляхом навчання в закладах системи підвищення кваліфікації [3, с. 301].

Важливим кроком на сучасному етапі реформування нотаріальної діяльності стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 р. № 860 «Про реалізацію експериментального проекту у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», яка передбачає, що нотаріуси, які втратили доступ до реєстрів, зможуть його поновити у випадку успішного проходження тестування на перевірку кваліфікаційного рівня [4]. Вважаємо, що такі новації у вигляді додаткових іспитів для нотаріусів суперечать Закону України «Про нотаріат», яким регламентовано складання лише кваліфікаційного іспиту та отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Натомість згадана Постава змушує нотаріусів зайвий раз доводити свою кваліфікацію та професіоналізм, що видається незаконним і нелогічним.

Прийняттями нововведеннями стурбована Нотаріальна палата України, від імені якої В. Марченко зазначає, що доступ до реєстрів «блокують» за технічні помилки, спричинені недосконалістю реєстрів, але аж ніяк не «злим умислом» нотаріусів. Це помилки, які не завдають жодної шкоди громадянам та бізнесу. В нотаріат приходять люди з надзвичайно високою підготовкою: вони повинні мати

6 років юридичного стажу (з яких 3 роки роботи помічником нотаріуса), складають вельми непростий кваліфікаційний іспит, проходять сертифікацію робочого місця, а протягом своєї діяльності до нотаріуса постійно (мінімум раз на два роки) приходять контролюючі органи з різноманітними перевітками, плюс нотаріус зобов'язаний підвищувати професійний рівень. Експериментальні новації від Мін'юсту суперечать законодавству України. Законами України не передбачено необхідності визначення професійної компетентності нотаріусів як державних реєстраторів, тому закріплення відповідних положень на рівні підзаконних актів (нормативних актів Кабінету Міністрів України чи міністерств) суперечить положенням ст. 92 Конституції України, ст. 3 Закону України «Про нотаріат», ч. 1 ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [5]. Припускаємо, що такі дії Міністерства юстиції України швидше спричиняють надмірний тиск на інститут нотаріату аніж слугують раціональним засобом підвищення кваліфікації нотаріусів, які паралельно здійснюють свою діяльність як реєстратори.

Думку про порушення прав нотаріусів викладає у своїй праці О. Красногор зазначаючи, що Мін'юст порушує права нотаріусів, відключаючи їх від реєстру. Законними назвати такі дії не можна, адже оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні є поряд з іншими формами судового контролю процесуальним засобом, який забезпечує законність нотаріального провадження і захист прав та інтересів учасників нотаріального процесу. Усі підозри неправомірної діяльності нотаріусів мають розглядатися лише в судовому порядку, тому таким способом нотаріус зможе оскаржити своє звинувачення та довести свою правоту або ж навпаки [6, с. 35; 40].

Погоджуємося зі слушною думкою Н. Горбань, що основним критерієм визначення рівня компетентності при здійсненні професійної діяльності нотаріуса є кількість звернень користувачів нотаріальних послуг із скаргами на дії нотаріуса до Міністерства юстиції, а також до суду з позовами на неправильно вчинену або відмову у вчиненні нотаріальної дії та акту. Саме тоді звернення громадян мають бути сигналом для контролюючих органів нотаріату та підставою для підвищення кваліфікації нотаріуса або у разі системних порушень законодавства, підставою для анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю [7, с. 91]. Очевидним є те, що питання підвищення кваліфікації українських нотаріусів перебуває ще на етапі реформування. Безперечно, це постійно діючий, невпинний та неминучий процес, який повинен сприяти досягненню максимальної професійності фахівців, а не обтяжувати кропітку працю нотаріусів новими додатковими вимогами та тестуваннями.

Наступне питання, на якому хотілося б зупинити увагу – запровадження та законодавче закріплення електронного нотаріату в Україні. Адже, глобалізаційні та євроінтеграційні процеси у світі диктують нові підходи та бачення у здійсненні юридичної практики в тому числі і нотаріальної діяльності.

Зважаючи на насиченість усіх сфер суспільного життя інноваційними технологіями, модернізація українського нотаріату набуває дедалі більшої актуальності. Тому, раціональними в наш час є погляди В. Марченка щодо впровадження цифрового нотаріату, оскільки на його думку, це «дозволить оновити нотаріальний процес, зробіть його більш зручним та зрозумілим, інтегрує нотаріуса у транснаціональні правовідносини та надасть можливість зміцнити позиції професії» [8]. Вважаємо, що запровадження електронної форми документування сприятиме полегшенню роботи нотаріуса та зробіть її більш ефективною.

Про інтернаціональний характер нотаріату, що проявляється в наданні широких можливостей іноземним громадянам звертатися до послуг нотаріусів, що зумовило важливу роль нотаріату в розвитку нормальних, добросусідських відносин між країнами зазначає у своїй праці Н. Денисяк. Автор акцентує увагу на зростанні значення нотаріату, в тому числі і в міжнародно-правовому контексті, пояснюючи це розвитком інтеграції, взаємопроникненням правових, соціальних та економічних явищ, потребами вдосконалення правозастосовних і правозахисних механізмів [9, с. 95–96]. Відтак, вважаємо доцільним, що вивчення та втілення досвіду функціонування нотаріату іноземних держав сприятиме переосмисленню та розширенню тенденції розвитку правового регулювання української нотаріальної практики.

Про вплив сучасних інформаційних технологій на систему нотаріату йшлося на міжнародній конференції «Принципи латинської нотаріальної системи та цифрові технології в сучасній нотаріальній системі», що відбулася у червні 2019 року в м. Нур-Султан (Казахстан). Зокрема, доповідач Давід Імнадзе у своєму виступі зазначив про ефективне існування у Грузії електронного реєстру нотаріальних дій, до якого направляються всі нотаріальні акти. Наголошено про те, що з 2010 року нотаріуси Грузії мають право посвідчувати довіреності та засвідчувати підписи на заявах за допомогою відеозв'язку. Підтвердження особи відбувається шляхом доступу до бази даних Міністерства внутрішніх справ та введення індивідуального номера особи. З 2018 року встановлення особи відбувається на підставі будь-якого документа, що посвідчує особу: це може бути як паспорт, так і водійське посвідчення [10].

Крім цього, на конференції обговорено ефективність функціонування системи електронного нотаріату у тих країнах, де така вже запроваджена. Представник Казахстану О. Полумордвінов розповів про функціонування системи електронного нотаріату у Казахстані з 2011 року. Зазначивши, що нотаріусу відкритий доступ до всіх необхідних реєстрів, громадянам відкрито доступ до реєстру довіреності та Спадкового реєстру в частині пошуку відкритої спадкової справи. До електронного нотаріального реєстру інтегрована база даних фізичних осіб, за якою перевіряється дієздатність фізичної особи. Ідентифікація проходить за податковим номером особи. Реєстр нотаріусів також інтегрований з реєстрами юридичних осіб та прав на нерухоме майно. Процес реєстрації права власності на нерухоме майно відбувається майже автоматично в день подачі нотаріусом заявки про перехід права власності. Обтяження на транспортні засоби реєструється в базі даних Міністерства внутрішніх справ, до якої у нотаріусів є доступ, що суттєво спрощує роботу нотаріуса. Крім цього, держава планує включити до електронного нотаріального реєстру модуль щодо фінансового моніторингу, який сприятиме повідомленню про підозрілі угоди. Доповідачем зазначено, що нотаріуси Казахстану отримали широкі повноваження у сфері вчинення виконавчих написів. У зв'язку із цим електронний нотаріальний реєстр інтегровано з реєстром виконавчих проваджень, отже вчиняючи виконавчий напис, нотаріус автоматично направляє його до примусового виконання. Також наразі реалізується ідея щодо використання депозиту нотаріуса з будь-якою метою за згодою сторін. Це скеровано на зниження готівкового розрахунку в державі. Задля цього розглядається питання взаємодії електронного нотаріального реєстру з базами даних банківських установ для перерахування грошових коштів в режимі онлайн [11].

Як слушно зазначає нотаріальна спільнота, Концепція реформування нотаріату в Україні розроблена НПУ ще два роки тому. Електронний реєстр нотаріальних дій повинен створюватися виключно на базі самоврядування,

адже такими є стандарти та практика латинського нотаріату. Також у перспективі стоїть питання створення електронного нотаріального архіву та запровадження інших цифрових технологій – але за принципом Гіппократа «не нашкодь». Е-нотаріат повинен вводитися в нотаріальну практику та життя людей поступово, але перші рішучі кроки необхідно зробити вже зараз [12, с. 5]. Підтримуючи думку про доцільність запровадження електронного нотаріату в Україні, вважаємо, що робота нотаріусів здійснюватиметься більш раціонально, адже працюючи з електронною базою фахівцям буде набагато зручніше віднайти необхідні документи. Крім цього, запровадження Е-нотаріату зробить його доступнішим для населення, оскільки громадяни матимуть змогу самостійно знайти необхідний для них документ та при потребі зробити з останнього копії.

І. Гавловський, проводячи паралель між «паперовими» діями нотаріуса і завданнями та функціональними призначеннями окремих продуктів і рішень, котрі базуються на останніх результатах інформаційних технологій, виділяючи при цьому електронний цифровий підпис, наголошує на тотожності досягнутого результату. Нотаріус надає юридичної значущості певним діям – волевиявленню фізичних і юридичних осіб, – як на папері, так і, у разі дотримання певних правил, встановлених законодавством, в електронних документах, що скріплюються електронним цифровим підписом і є рівнозначними за юридичною силою власноручному підпису. Не заглиблюючись у технічні аспекти, автор відзначає, що згадані правила визнання ЕЦП юридично значущими визначено в статті 3 Закону України «Про електронний цифровий підпис». Водночас, і Закон України «Про електронні документи і електронний документообіг» підкреслює необхідність для визнання дійсності електронного документа за наявності в його структурі електронного цифрового підпису. Масштабні проекти із впровадження та реалізації інформаційних технологій у всіх сферах правовідносин підтверджують необхідність використання електронних засобів зв'язку, інструментів інформаційно-комунікаційних технологій у такій традиційно «паперовій» сфері, як нотаріат». Крім цього, автор зазначає, що розвиток електронних засобів зв'язку, інструментів ІКТ (електронного документообігу, ЕЦП) у діяльності нотаріуса дозволяє, з одного боку, зробити взаємодію нотаріуса з фізичними і юридичними особами ефективнішою і зручнішою, а з іншого – створює умови для продуктивної взаємодії нотаріату з державними і місцевими органами відносно багатьох питань, зокрема, таких як посвідчення операцій і реєстрація права, реєстрація юридичних осіб тощо [13]. Вважаємо, що в Україні назріли усі передумови для запровадження електронної моделі нотаріату, що дозволить оптимізувати процедуру оформлення відповідних угод. Проте, в силу штучного перенасичення законодавчої бази в сфері нотаріальної діяльності підзаконними нормативно-правовими актами, варто привести українське законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, особливо в частині забезпечення правового регулювання вчинення електронних нотаріальних дій.

Для впровадження Е-нотаріату в Україні необхідно внести зміни до законодавства, зокрема, до закону України «Про нотаріат», в якому необхідно чітко прописати, які саме дії можуть вчинятися через електронні сервіси, а які – ні. Для переходу на Е-нотаріат має бути також створено електронний реєстр нотаріальних дій або електронну нотаріальну інформаційну систему «E-Notar». У цю систему мають входити нотаріальні реєстри та реєстри, які використовуються та можуть наповнюватися іншими користувачами, окрім нотаріусів. Експерти наголошують, що основна мета електронного нотаріату – не звести його функції до механічних, а зробити його максимально

доступним для громадян України і збільшити рівень довіри до цього органу [14].

Висновки. Слід відзначити, що стрімкий технічний прогрес призвів до широкого використання комп'ютерних та електронних технологій в сфері нотаріату. Вважаємо, що український нотаріат також повинен відповідати вимогам часу, оскільки, як показує світова практика, сьогодні значна частина документів зберігається в електронному вигляді, а цивільні правочини здійснюються з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Основними підвалинами належного функціонування інституту нотаріату в Україні мають слугувати правові, економічні та організаційні механізми, котрі забезпечуватимуть якісне виконання завдань, покладених на інститут нотаріату. Вважаємо, що у такий спосіб нотаріат України задовольнятиме потреби своїх громадян та відповідатиме європейським стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комаров В.В. Український нотаріат: перспективи розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 153–161.
2. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів : Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2014. № 1422/5 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1046-14> (дата звернення: 24.09.2019).
3. Бисара Ю.М., Белов Д.М. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2006. Вип. 6. С. 300–302.
4. Про реалізацію експериментального проекту у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2018 р. № 860. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860-2018-%D0%BF> (дата звернення: 24.09.2019).
5. Марченко В.М. Фактор корупції або Чому додатковий іспит для нотаріусів – це проблема усіх громадян. 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/252/850_faktor-korupts-abo-chomu-dodatkoviy-spit-dlya-notarusv--tse-problema-uskh-gromadyan (дата звернення: 24.09.2019).
6. Красногор О.В. Адміністративно-правовий захист прав і законних інтересів нотаріусів в Україні : дис. ...канд. юрид. Наук : 12.00.07. Київ, 2018. 212 с.
7. Горбань Н. Принцип професійної компетентності та морально-етичних стандартів діяльності нотаріуса. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 89. С. 86–92.
8. Марченко В.М., Желтухін Є. Нотаріат у фокусі реформ. URL <http://yur-gazeta.com/interview/notariat-u-fokusi-reform.html> (дата звернення: 24.09.2019).
9. Денисяк Н.М. Нормативно-правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 93–96.
10. Цифрові технології в сучасному нотаріаті: Олена Бунякіна взяла участь у міжнародній конференції. 2019. URL: <https://npu.org.ua/news/it-v-notariati-conf/> (дата звернення: 24.09.2019).
11. Принципи латинської нотаріальної системи та цифрові технології в сучасній нотаріальній системі. 14–15 червня 2019 р. URL: <https://npu.org.ua/news/it-v-notariati-conf/> (дата звернення: 24.09.2019).
12. Марченко В.М. Відкрито на ремонт: які зміни потрібні нотаріату? *Нотаріат України*. 2019. № 2. Вип. 33. С. 4–5.
13. «Електронний нотаріат»: необхідність назріла. URL: <http://corporate.interlegal.com.ua/?p=124> (дата звернення: 24.09.2019)
14. Майбутнє українського нотаріату: коли з'явиться система E-notar. URL: <https://internetua.com/maibutnye-ukrayinskogo-notariatu-koli-z-yavitsya-sistema-e-notar> (дата звернення: 24.09.2019).